

Maria Piasecka

"Sybir romantyczny" : Warszawa,
22-23 III 1990

Biuletyn Polonistyczny 34/3-4 (122-123), 223-228

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W. M a g n u s z e w s k i (WSP Zielona Góra): "Nowy aspekt ludowości »Balladyny«"; - J. O s s o w s k i: "Uwagi na temat anatomii indywiduum w proklamacjach religijnych Słowackiego".

Materiały z konferencji zostaną opublikowane nakładem Wydawnictwa WSP w Olsztynie.

Andrzej Kotliński

"SYBIR ROMANTYCZNY"

Warszawa, 22-23 III 1990

W dniach 22-23 marca 1990 r. odbyła się zorganizowana przez Instytut Badań Literackich PAN konferencja naukowa pt. "Sybir romantyczny".

Konferencję otworzyła prof. Alina Witkowska, która podkreśliła trwałość "klechdy syberyjskiej", sprawiającej, że Sybir stał się niezatartym elementem polskiej świadomości zbiorowej. Znajomość dziejów zesłańczych została ugruntowana przede wszystkim przez pamiętniki i wspomnienia, które pozwoliły romantykom zobaczyć odmienność syberyjskiego świata i otworzyć dla niego literacką wyobraźnię. Prof. Witkowska wyraziła nadzieję, że sesja będzie pierwszą próbą zapełnienia luki powstałej w badaniach nad syberyjskimi losami Polaków, a także, że stanie się początkiem niezbędnej w tej dziedzinie współpracy z uczonymi rosyjskimi.

W. Ś l i w o w s k a (IH PAN) przedstawiła referat "Polscy zesłańcy polityczni na Sybir za panowania Mikołaja I. Mity i rzeczywistość", w którym dokonała konfrontacji stereotypowych przekonań o życiu na Syberii z realiami historycznymi. Stwierdziła, że

trwałość mitów zesłańczych stanowiących fragment polskiej tradycji patriotycznej, a także dające się obecnie zauważyć ich ożywienie, sprzyja wzmocnieniu stereotypów, nie zaś likwidowaniu historycznej niewiedzy. Referentka przedstawiła rozmaite warunki życia zesłańców, zróżnicowane w zależności od rodzaju kary, jaka została im wyznaczona. Podkreśliła, że niesłusznie są one współcześnie utożsamiane jedynie z katogą, i że były one na ogół łagodniejsze od warunków przedstawianych przez mit. Piekło, do którego często porównywano i porównuje się nadal zesłanie, nie polegało na eksterminacji fizycznej, dlatego też nieporozumieniem jest nazywanie Syberii "carskim gułagiem". Rzeczywiste cierpienie było spowodowane przede wszystkim upokorzeniem osoby ludzkiej, dokonującym się na wygnaniu.

J. F i e ć k o (UAM) przedstawił referat "Między buntem a solidarnością", poświęcony zesłańczym postawom politycznym w epoce międzypowstańczej. Postawy te koncentrowały się wokół dylematu "bić się czy nie bić". Pierwszą z nich - postawę buntu - autor scharakteryzował na podstawie spisku ks. Sierocińskiego (tzw. sprawa omska), oraz ucieczek z Syberii. Druga, nazwana przez referenta postawą solidarystyczną, przejawiała się natomiast w tworzeniu ruchu wzajemnej pomocy i wspólnoty zesłańców oraz w dążeniu do przechowania podstawowych wartości chrześcijańskich.

A. W o ł t a n o w s k i poświęcił swe wystąpienie "Salomea Bécu a konarszczycy na Syberii" działalności domu polskiego Antoniego Beaupré. Przedstawił związki łączące Beaupré z domem Słowackiego, a w szczególności pomoc finansową, przekazywaną na rzecz zesłańców przez Salomeę Bécu.

M. P i w i ń s k a (IBL) w referacie "Sybir w prelekcjach paryskich" dokonała analizy myśli Mickiewicza o Syberii na tle ca-

łości prelekcji oraz własnej poezji. Zdaniem autorki Mickiewicz kreował mit Syberii nieszczęśliwej jako odpowiedź na imperialny mit owej krainy, tworzony przez Rosję. Poeta szukał zarazem w Sybirze miejsca narodzin siły historiotwórczej raz jeszcze wskazując, że polska idea narodowa może rozwijać się z dala od polskiej ziemi. Stworzony przez siebie w prelekcjach wizerunek duchowości zbiorowej Polaków na Syberii umieścił Mickiewicz na duchowej mapie świata.

Przedmiotem referatu Z. T r o j a n o w i c z o w e j (UAM) było "Świadectwo poezji zesłańczej" - świadectwo przeciwstawiające się niejako pamiętnikom, spisowanym przeważnie już w nowej sytuacji i pod naciskiem konwencji heroicznej i martyrologicznej. Z. Trojanowiczowa przypomniała, że to Mickiewiczowski Konrad pierwszy uświadomił sobie, czym jest zesłanie dla poety. Przywołując utwory Zielińskiego, Balińskiego, Ehrenberga, Żeligowskiego, Strzelnickiego, autorka referatu poruszyła takie problemy związane z zaistnieniem poety na zesłaniu, jak: zesłanie jako cezura i przełom w twórczości, kryzys twórczy, rozmaite reakcje na zesłańczą rzeczywistość, zmiany systemu wartości, stany nadziei i zwątpienia, obecność motywu zemsty, wreszcie poszukiwanie języka poetyckiego, wyrażającego odmienność syberyjskiego doświadczenia.

D. K a c n i e l s o n (ZSRR) w referacie "Lektury sybiraków (na podstawie materiałów archiwalnych)" rekonstruowała zawartość zesłańczych bibliotek, gdzie znajdowały się książki dozwolone (np. wydania Mickiewicza z lat dwudziestych, almanach "Gwiazda") oraz zakazane i przepisywane, jak większość wierszy Mickiewicza i Słowackiego. Referat zawierał wiele anegdot z archiwów katongi nerczyńskiej, omawiał przykłady skazania na katogę za lektury właśnie (do inkryminowanych należała m.in. "Historia szewca" Pola, za

którą ukarano dwóch szewców).

Referat N. A l i e n c z i k o w e j (ZSRR) "Polonica w archiwum permskim" zawierał wiele danych archiwalnych przechowywanych w archiwum permskim, a dotyczących polskich zesłańców, zwłaszcza zaś związanych z ks. Piotrem Ściegiennym.

Referat M. K o s t a ś z u k - R o m a n o w s k i e j "Sybir »Anhellego« - przestrzeń mesjanistyczna?" stanowił analizę utworu Słowackiego. Polemizował z dotychczasowym odczytywaniem poematu w perspektywie mesjanistycznej, kładąc nacisk na odmienną koncepcję ofiary Anhellego. Autorka referatu interpretowała także w "Anhellim" motyw wędrowki oraz trzy sfery symbolicznej przestrzeni: niebo, ziemię i piekło.

W referacie "Transfiguracja syberyjska" D. S i w i c k a (IBL) zadała pytanie, czy w polskich pamiętnikach romantycznych może pojawić się, obok doświadczenia historycznego, również doświadczenie egzystencjalne. Odpowiadając twierdząco, autorka dostrzega w pamiętnikach syberyjskich zapis doświadczenia osobistego, które najczęściej przybiera postać - na różny sposób wyrażonej - przemiany. Istotnym argumentem na rzecz tego rodzaju lektury jest Mickiewiczowska interpretacja wspomnień syberyjskich generała Kopcia. Mickiewicz odczytał je jako świadectwo egzystencji przemienionej, narzucające "duchowemu życiu Polaków" całkowicie nową i istotną formę.

Tekst M. B i e ń c z y k a (IBL) "Świat, jakim jest. O Sybirze Custine'a" przynosił próbę odpowiedzi na pytanie określane w literaturze przedmiotu jako "zagadka Custine'a": "Jak to się stało, że Custine dostrzegł w swej rosyjskiej podróży Rosję, jakiej nikt wcześniej nie opisał, przedstawił jej obraz zwiastujący Rosję wieku XX-go?". Autor szukał wyjaśnień nie w politycznym

inatynckie i wiedzy Custine'a, lecz w jego doświadczeniu wewnętrznym, zdominowanym przez typowe dla romantycznej wyobraźni poczucie nieokreśloności, istnienia poza wszelką formą. Analiza sytuacji egzystencjalnej Custine'a pozwala na uchwycenie tematów i motywów, które wedle autora są decydujące dla Custine'owskiego rozpoznania Rosji.

J. T r y n k o w s k i w tekście "Polskie pejzaże Sybiru" stawiał sobie za cel opisanie właściwego syberyjskim skazańcom sposobu postrzegania przyrody syberyjskiej. Autor śledził w listach i pamiętnikach syberyjskich drogi skojarzeń, jakimi podąża wyobraźnia skazańców, zawieszona między obsesyjnymi niekiedy wspomnieniami utraconych miejsc ojczystych a miejscami realnego pobytu. Ta szczegółowa analiza ujawnia imaginarium syberyjskiego zesłańca: zbiór porównań, odniesień, marzeń, obrazów, niekiedy dzielących, niekiedy łączących czy wręcz utożsamiających obie przestrzenie.

E. K i ś l a k (IBL) wygłosiła referat "Melancholia syberyjska. Motywy anhelliczne w obrazach Jacka Malczewskiego", poświęcony cykлом dzieł malarza przedstawiających martyrologię syberyjską Polaków. Źródłem anhellicznej fascynacji malarza byłby kult domowy poematu Słowackiego. Autorka omówiła dyskusje wokół pierwszych obrazów Malczewskiego: "Śmierć wygnanki" i "Śmierć Elenai", oraz prześledziła pojawiające się w całym cyklu obrazów figury melancholii i śmierci. Spośród malarzy Sybiru, takich jak Grottger, Pruszkowski czy Sochaczewski, Jacek Malczewski najpełniej - zdaniem referentki - pokazał sposób, w jaki wygnanie wpisuje się w życiorys każdego Polaka czasów niewoli, stając się również intymnym dramatem indywidualnym.

J. M i e ł a n i e d (ZSRR) w tekście "»Sybir i zsyłka«

George'a Kennana - podstawy źródłowe" omówił pracę amerykańskiego podróżnika i publicysty, którego książka była uznawana w świecie za podstawowy zbiór informacji o Syberii aż do czasów "Archipelagu Gułag". Na podstawie archiwalnych materiałów rosyjskich i amerykańskich (zbiory Biblioteki Kongresu USA) autor przedstawił wiadomości, jakie zdobył Kennan podczas podróży do Rosji w latach 1885-1886.

Referat M. P i a s e c k i e j (IBL) "Syberyjskie piekło" przedstawił metaforę infernalną obecną w pamiętnikach polskich zesłańców okresu międzypowstaniowego. Za pomocą owej metaforyki zesłańcy zdaniem autorki, próbowali interpretować swój los - począwszy od aresztowania i więzienia poprzez drogę na Syberię aż po sam pobyt na niej. Terminologia infernalna pozwala skupić uwagę na tym, co zesłańcy uznawali za ekstremalnie złe. Posługując się nią pamiętnikarze pragnęli nie tyle oddać bezmiar swego cierpienia, co uchwycić i przekazać istotę władzy moskiewskiej jako polityki skierowanej przeciwko Polakom w celu wyniszczenia narodu.

B. B u r d z i ą j (UMK) w referacie "Inny świat ludzkiej nadziei. O »Szkicach« Adama Szymańskiego" zapoznał krótko słuchaczy z treścią owych szkiców, konfrontując je z literaturą zżytkową i pamiętnikarską. "Szkice" proponowałyby na tym tle polemiczną wizję zesłania, koncentrując się na nadziei, na możliwości ocalenia człowieczeństwa poprzez współodczuwanie. Referat zwracał uwagę na obecne u Szymańskiego pytanie o religijny wymiar cierpienia bez winy, wyodrębniał te wartości, które mogą być bliskie naszej współczesności - zwłaszcza zaś pamięć i wierność.

Maria Piasecka